

2019:37

Tomelilla byagård - tak och byrning

Antikvarisk medverkan, 2019

Anna Rabow

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2019:37

Tomelilla byagård

- tak och byrning

Antikvarisk medverkan, 2019
Tryde socken
Tomelilla kommun
Skåne län

Anna Rabow

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Tomegapsgatan 22
223 50 Lund

www.regionmuseet.se

© 2019 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
E-rapport 2019:37

Omslagsfoto: Tomelilla byagård, västra gaveln
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

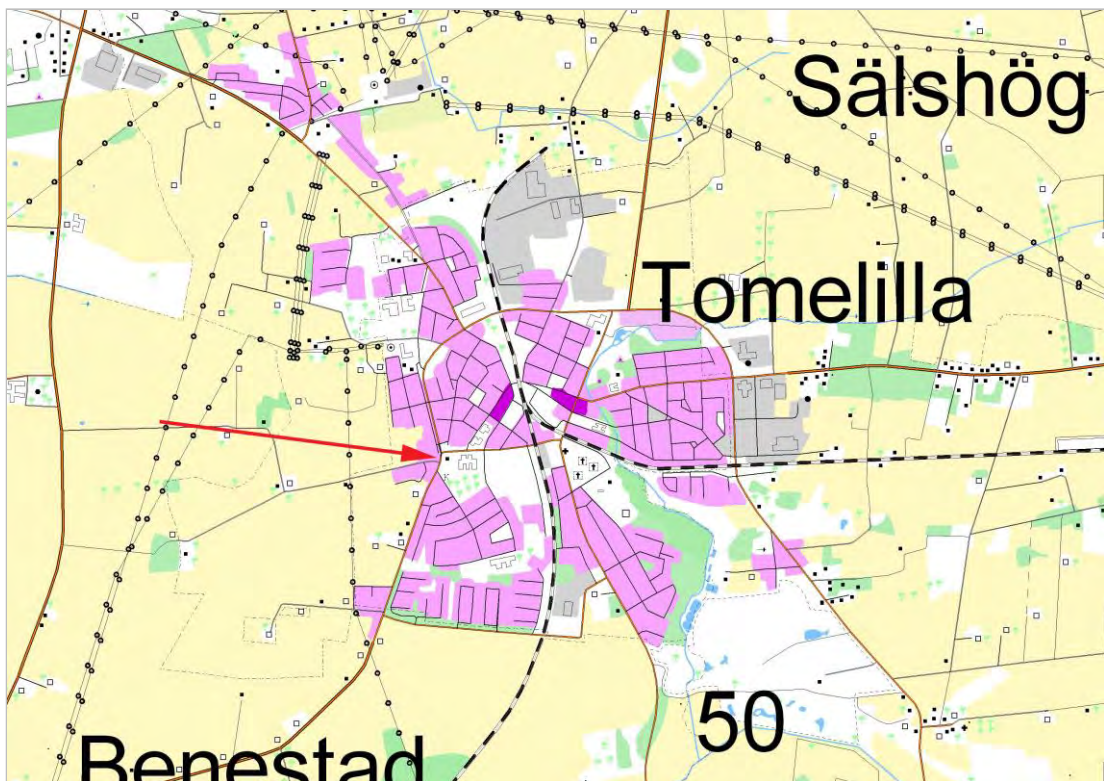
Tomelilla byagård – tak och byrning

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	5
Skyddsföreskrifter enligt KML	7
Utförda åtgärder	7
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	11
Övriga handlingar/rapporter med relevans för ärendet	11

Tomelilla kommun och Tomelilla är markerat på kartan.

Tomelilla Byagård ligger i den västra delen av sambället.

Sammanfattning av utförda åtgärder

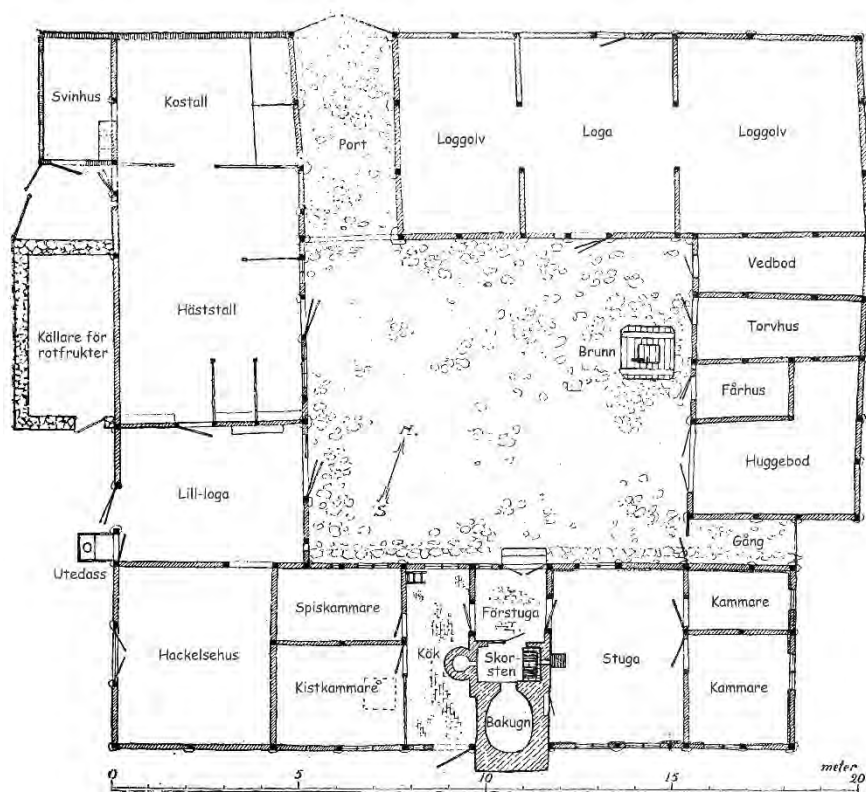
Den invändiga svingeln (hörnet) mellan den södra och den västra längan täcktes om med råghalm och en del av den västra gaveln har täckts med så kallad byrning. Den södra delen av den västra längan och den västra delen av den södra längan (boningshuset) ryggades om. Taket och ryggningen är utförda i enlighet med tidigare arbeten och den vård- och underhållsplan som är upprättad för Tomelilla byagård, se Regionmuseets rapport 2014:21.

Administrativa uppgifter

Objekt	Tomelilla byagård, Byagården 1
Socken	Tryde
Kommun	Tomelilla
Arbetshandlingar	Offert tak 2018-10-09 och offert byrning 2018-10-11, Naturligtvis byggnadshantverk
Länsstyrelsens diarienummer	tillstånd: 2019-03-13, 432-7884-2019 bidrag: 2019-03-15, 434-31736-2018
Regionmuseets diarienummer	M12.20-114-19, 1130
Byggherre/beställare	Föreningen Tomelilla byagård
Entreprenör	Naturligtvis byggnadshantverk
Antikvarisk medverkan	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne genom Anna Rabow
Byggnadstid	September till oktober 2019
Slutbesiktning	2019-10-28
Bidrag till kulturmiljövård	55 350 kr (90 % av kostnaden) och för antikvarisk medverkan
Rapport granskad av	Åsa Eriksson Green

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

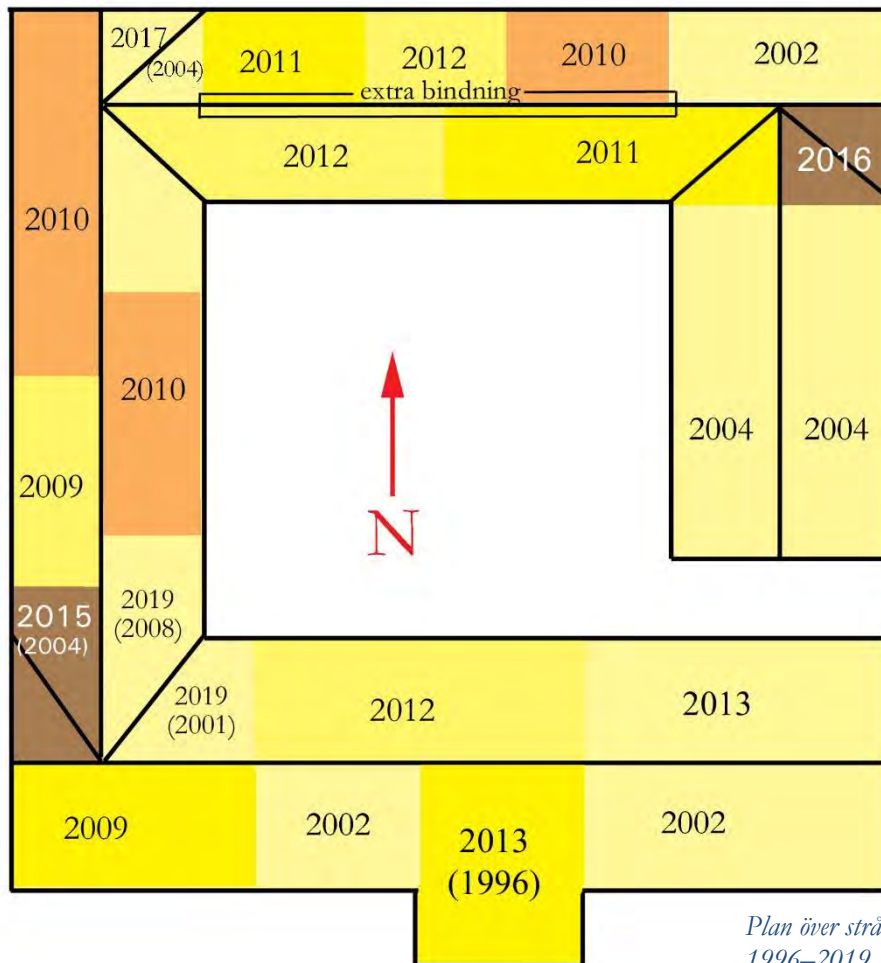
Tomelilla byagård antas ha uppförts under första hälften av 1800-talet. Enligt skånska rekognoseringskartan från 1812–20 utgjordes Tomelilla av nio gårdar. Tomelilla by låg alltsedan medeltiden under frälset, i huvudsak Örups slott. Gården var en av fyra gårdar som blev kvar i byn efter att laga skifte genomförts 1845. Idag är byagården den enda kvarvarande gården i Tomelilla by. Den är ett välbevarat exempel på en typisk sydostskånsk fyrhängad korsvirkesgård med kullerstenslagd gårdsplan. Facken är klinade och avfärgade med kalkfärg och taken är täckta med halm. Den södra längan är boningshus, den västra inrymmer stall, den norra tröskloge och den östra bland annat torv- och fårhus.

Plan över Byagården. Svinhus, källare och utedass är numera rivet.

Vid reparationen av den östra gaveln som gjordes 2015 upptäcktes en inristning i lerkliningens som ledde till att gårdens ålder omvärderades. Inristningen bestod av ett bomärke eller initialer, ett "Y" eller "J", och årtalet 1814. Den sista siffran är osäker, men i vilket fall talar det för att gården är äldre än 1850-tal, vilket var det tidigare antagandet. Den östra längans gavel är byggd av klen och återanvänt virke av blandade träslag, vilket i sig tyder på en ålderdomlig konstruktion. Denna länga, och även den norra längan, är dessutom smalare än den västra vilket betyder att de kan vara äldre än de två andra längorna.

På 1920-talet kom gården i hembygdsrörelsens ägo. Genom årens lopp har åtskilliga renoveringsinsatser genomförts utan större hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värde och originalutförande. Från 2001 har flera åtgärder utförts, vilka i huvudsak innefattat taktäckning i sten (vanligtvis 3–6 meter) och restaurering av korsvirkeskonstruktionens fackfyllningar, men även mindre snickeriarbeten. Vid dessa tillfällen har stor hänsyn tagits till ursprungliga material och tekniker och arbetena har präglats av ett helhetstänk och hållbarhet. Skadade delar har lagats med återanvänd lera, taken har lagts om med råghalm och bundits med pilvidjor över käppar och virke av samma kvalitet som ursprungligen har använts. Vid de senaste taktäckningarna har stora delar av taken ryggats om i syfte att förlänga takens hållbarhet.

Skyddsföreskrifter enligt KML

Tomelilla byagård är skyddad som byggnadsminne enligt Kulturmiljölagen (KML) sedan 1971. Byggnaden får inte rivas, byggas om eller förändras utan länsstyrelsens tillstånd och ska underhållas löpande. Vid underhållsarbeten skall traditionella material och metoder användas.

Utförda åtgärder

Årets taktäckning utfördes i den inre svingeln mellan den södra (varav större delen utgörs av bostad) och den västra längan. Delen på den södra längan över spiskammaren och hackelsehuset lades om 2001 medan den andra lades om 2008. Detta parti var inte helt uttjänt, endast de övre rafterna på den äldsta delen hade kommit dager men svingeln är alltid särskilt utsatt då en stor del av regnvattnet samlas här. Att sammanfoga två stin i just ett hörn är således inte någon bra lösning då det kan uppstå problem i skarven. Samtidigt som svinglar är utsatta för mer väta har de något lägre lutning än resterande tak vilket orsakar håligheter och grogrund för bakterier och röta vilket i sin tur leder till slitage.

T. v. ses svingeln mellan den södra och den västra längan, sett från hackelsehuset, före omtäckningen och t. h. efter.

Den västra längan är dessutom något lägre än bostadsdelen vilket gör att den nedre delen av detta tak går en bit lägre. Även det har gjort att skador lätt uppstår just här. Halmens längd och kvalitet har också betydelse för takets hållbarhet.

Svingeln var lagd med råghalm som var bunden med pilvidjor över tätt sittande läkt, delvis äldre huggna slakor och delvis nyare sågade. De flesta av läktena återanvändes, ett fåtal knäckta ersattes med nya sågade granslanor. Andra flyttades för att det inte skulle bli alltför tätt mellan läktena och för att kunna komma igenom med krumnålen. Kattrappan i svingeln var i gott skick och byttes inte.

Svingeln lades om med ny råghalm från tre ställen/skördar, huvudsakligen från Lettland och Polen. Den lettiska var kort och dåligt rensad vilket gjorde att taktäckningen tog tid och att halmen inte räckte. Den andra halmen var av väldigt bra kvalitet med vältröskade och rensade kärvar med långa, hela strån. Kompletterande halm fick tas från taktäckarens egna lager av polsk halm. De sista tio kärvarna som tillhandahölls från en taktäckarkollega var från Råshult i Småland. De olika halmsorterna syns då en del partier är mörkare medan andra är ljusare och starkt gula.

Taket bands med pilvidjor över rafter av hasselkäppar likt tidigare utföranden. Pilvidjorna kom från Pilgårdens hantverk. Hasselkäpparna kom från taktäckarens egna trakter. Taket skars inte, utan stråna lades och klappades på plats med täckevruga.

Svingeln mellan södra och västra längan som lades om 2001 respektive 2008. Augusti 2019.

Samma svingel som ovan, omlagd med ny råghalm från några olika skördar. Oktober 2019.

Den omlagda svingeln ryggades om med ny halm. Samtidigt kompletterades ryggningen fram till bostadshusets skorsten med ny halm. Oktober 2019.

Den västra gaveln vars sydvästra väggarum skyddades med så kallad byrning. Halmen spänns fast med käppar och slanor som är spikade i stolparna.

Ryggningen över svingeln mellan den västra och södra längan lades med ny löshalm av råg. Löshalmen var tyvärr inte av den bästa kvalitén då den var kort och skadad av regn. Vid slutbesiktningen hade en del av löshalmen fallit ner över taken då det blåst hårt i ett par dagar. Förhoppningsvis kommer halmen att så småningom lägga sig. Normalt sett kan man vika in den nedre delen av halmen men det gick inte med denna. Vikningen kan ses på de andra taken och under den kompletterande halmen.

Ryggträna är huvudsakligen av kluven ek. Alla utom tre par var i gott skick och återanvändes. De som var i dåligt skick ersattes med tre par äldre med ek-dymlingar som sparats på gården. Likt övriga tak lades ryggträna tätt, vilket kanske kompenserar för den något sämre löshalmen. De befintliga ryggträna på gården har varit fästa i varandra på lite olika sätt, med dymling, kätting och järntråd. Fungerande konstruktioner återanvändes och sågs över så att de var ordentligt fästa i kärnveden.

På den västra gaveln sattes så kallad byrning som ska skydda det utsatta väggarummet närmast det sydvästra hörnet. Byrningen innebär inklädnad eller lining med halm vilket är ett traditionellt sätt att klä särskilt utsatta fasadpartier. Man vet inte huruvida det gjorts tidigare på byagårdens fasader, men samma gavelröste är stråklätt. Byrningen gjordes utifrån tidigare gjorda byrningar på Bondrumsgården, Örumshuset och lite utifrån taktäckarens uppfinningsrikedom. Hal-

men spreds ut i ett ganska tjockt skikt och spändes fast bakom dels käppar av bland annat hassel och huggna granslanor. En ram av granslanor spikades fast med kraftiga smidda spikar på vardera sida i stolparna. Ovanpå dem spikades tre slanor på tvären som håller fast hela byrningen.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Taktäckningen av Tomelilla byagården är utförd med traditionella material och metoder samt med hänsyn till gårdens kulturhistoriska värde. Taken har under de senaste åren fått en ordentlig översyn genom omtäckning i stin, lagning av skadade partier och ny ryggning varmed gårdens värden har säkrats. Byrningen innebär ett tillägg, den kan ses som ett prov på om den är hållbar i längden.

Övriga handlingar/rapporter med relevans för ärendet

Tomelilla Byagårds tak, antikvarisk medverkan, 2017:35, Anna Rabow, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagårds stråtak, antikvarisk medverkan, 2016:60, Anna Rabow, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagårds tak och gavel, antikvarisk medverkan, 2015:53, Jimmy Juhlin Alftberg och Anna Rabow, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagård, vård- och underhållsplan, 2014:21, Jimmy Juhlin Alftberg och Lars Buhrgard, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagård 2013, antikvarisk medverkan, 2013:44, Jimmy Juhlin Alftberg, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagård, antikvarisk medverkan, 2012:43, Helena Rosenberg, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagård 2011, antikvarisk medverkan, 2011:30, Jimmy Juhlin Alftberg, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagård – fasadarbeten 2010, antikvarisk medverkan, 2010:26, Jimmy Juhlin Alftberg, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagård – takarbeten 2010, antikvarisk medverkan, 2010:25, Jimmy Juhlin Alftberg, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagård 2006–2009, slutrapport antikvarisk medverkan, 2009:93, Jimmy Juhlin Alftberg, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagård – tak och gavelspets, antikvarisk medverkan, 2009:48, Jimmy Juhlin Alftberg, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagård – tak- och fasadarbete, antikvarisk medverkan, 2008:87, Jimmy Juhlin Alftberg, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Tomelilla Byagård – murstocksrenovering, antikvarisk kontroll, 2007:54, Jimmy Juhlin Alftberg, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Film om taktäckning av Tomelilla byagård från 1937 av Albert Eskeröd, Torsten Althin och Ingemar Ingers, Folklivsarkivet i Lund, samlingar.

Lund, 2019-11-07

Anna Rabow

Regionmuseets E-rapportserie 2019

Kulturmiljö

1. Felestad kyrkogård, Felestad sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
2. Torrlösa kyrkogård, Torrlösa sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
3. Sireköpinge kyrkogård, Sireköpinge sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
4. Norra Vrams kyrka – installation av brandlarm, N Vrams sn, AM, Kerstin Börjesson, 2018–2019
5. Glimmebodagården – installation av luftvärmepump, Brösarps sn, AM, Anna Rabow, 2018
6. Dalby kyrka, förhallen – invändiga åtgärder, Dalby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2018
7. Tåstarps kyrka – taktäckning, Tåstarps sn, AM, Petter Jansson och Anna Rabow, 2016–2018
8. Gustav Adolfs kyrka – invändig renovering och ny solskyddstextil, Helsingborg, Maria Sträng, 2018
9. Västra Vrams kyrka – Uppdatering VP, Västra Vram sn, Linn Ljunggren, 2019
10. Linderöd kyrka – Uppdatering VP, Linderöd sn, Linn Ljunggren, 2019
11. Äsphults kyrka – Uppdatering VP, Äsphult sn, Linn Ljunggren, 2019
12. Östra Vram – Uppdatering VP, Östra Vram sn, Linn Ljunggren, 2019
13. Fredriksdals herrgård – invändig renovering, tillgänglighetsanpassning och utrymningstrappa, Helsingborg, AM, Maria Sträng, 2018-2019
14. Banckska villan – Kv. Ruuth 52, Helsingborg, VP, Anna Rabow, 2019
15. Bjällerups kyrka – utvändig renovering, Bjällerups sn, AM, Anna Rabow, 2019
16. Hörja kyrka – Uppdatering VP, Hörja sn, Linn Ljunggren, 2019
17. Lokstallarna Kristianstad – Nu och i framtiden, VP, Kristianstad sn, Helene Stalin Åkesson och Kali Olsson, 2018-2019
18. Kviinge kyrka – omputsning tornet, Kviinge sn, AM, Linn Ljunggren, 2019
19. Silvåkra kyrka – åtgärder på valv, kalkmåleri och tillgänglighetsanpassning av vindar, Silvåkra sn, AM, Kerstin Börjesson, 2019
20. Burlövs kyrka – invändig renovering, Burlöv sn, AM, Petter Jansson, Kerstin Börjesson, 2016-2019
21. Gunnestorps mölla – renovering av fönster, hätta och spira, Väsby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2019
22. Västra Torups kyrka – renovering av torn, Västra Torups sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2019
23. Matteredöds kyrka – Uppdatering VP, Matteredö sn, Linn Ljunggren, 2019
24. Stoby kyrkogårdsmur – lagning av murdel, Stoby sn, AM, Linn Ljunggren, 2019
25. Sankta Maria kyrka – renovering, Åhus sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2016-2019
26. Bergagården – takomläggning, Bjärred sn, AM, Linn Ljunggren, 2019
27. Östra Karaby kyrka – invändig renovering, Östra Karaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2016-2019
28. Dränghuset vid Örnans – timmerarbeten mm, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2019
29. Öja kyrka – renovering värmeanläggning och golv, Öja sn, AM, Kerstin Börjesson, 2017-2019
30. Lokstallet i Klippan – omläggning av tak, Klippans sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2019
31. Ekeby f.d. kommunhus – renovering av sydvästra fasaden, Ekeby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2019
32. Källs Nöbbelövs prästgård, Källs Nöbbelövs sn, KU, Anna Rabow och Helene Stalin Åkesson, 2019
33. Brygghuset på Övarp 12:2, Norra Strö sn, AM, Emelie Petersson, 2019
34. Rivning av Nyvång 1:101 & 1:102 – ett gruvhus lämnar plats för skolbyggnation, Björnekulla sn, AM, Helene Stalin Åkesson och Kali Olsson, 2019
35. Ausås prästgård – åtgärder på östra längan, Ausås sn, AM, Anna Rabow, 2019
36. Skvaltän i Sillaröd – lagning av stomme och kvarnhus, Andrarums sn, AM, Anna Rabow, 2019
37. Tomelilla byagård – tak och byrning, Tryde sn, AM, Anna Rabow, 2019

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AM- antikvarisk medverkan
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

